

NARDELLIJEVA PISMA PERU ČINGRIJI

U ostavštini Pera Čingrije nalazi se i popriličan broj pisama koja potječu od niza ličnosti s kojima je on kontaktirao. Tu se nalaze i pisma Nika Nardellija pisana Peru Čingriji iz Zadra i Beča u vremenu od 1903. do 1908. godine, ukupno 19 pisama i jedan telegram.¹

Sadržaj tih pisama, s obzirom na onovremene prilike u Dalmaciji i posebno u Dubrovniku, veoma je zanimljiv. Stoga je potrebno da se ta pisma i objave, jer ima u njima vrijednih podataka.

Dubrovčanin Niko Nardelli,² radeći u Zadru — tom upravnom centru pokrajine Dalmacije — postao je u vrijeme trajanja te prepiske i dalmatinski namjesnik. Na tom položaju on je, iako je austrijska uprava u Dalmaciji dugo trajala, bio »prvi i jedini namjesnik rodom Dalmatinac«.³ Austrijski namjesnici u Dalmaciji tokom 19. stoljeća bili su vojne osobe — generali, koji su istodobno imali zapovjedništvo i nad vojskom u toj pokrajini. Tek 1902. namjesnička dužnost bila je povjerenjena građanskoj osobi, Erazmu Handelu, koji je svojim postupcima izazvao i nepovjerenje Dalmatinskog sabora. Handelov odlazak iz Dalmacije i politička napetost koja je u toj pokrajini tada ostala prisilili su bečki režim da dalje vođenje namjesničkih poslova povjeri domaćem

¹ *Historijski arhiv u Dubrovniku — Arhiv Čingrija*. Nardelijeve pisma se nalaze u kutijama br. 14 (pod oznakom: Č-X-7-E; f:10-13; Č-X-7-E,1:1-13) i br. 15 (pod oznakom: Č-X-7-G,a:14; Č-X-7-G,e:70; Č-X-7-G,i:12).

² Niko Nardelli je rođen 1857. u Dubrovniku. U rodnom gradu je svršio osnovnu školu i gimnaziju, a pravni fakultet u Grazu. Nakon kraće sudačke prakse posvetio se administrativnoj službi, u kojoj je postigao visoke položaje i priznanja. Kao visoki činovnik u dalmatinskom namjesništvu u Zadru, sa zvanjem dvorskog savjetnika, postavljen je početkom 1905. (poslije sloma namjesnika E. Handela) za voditelja namjesničkih poslova, a početkom 1906. imenovan je i namjesnikom Dalmacije, ostavši na toj dužnosti do 1911, kad je umirovljen. Zatim se, željan mira, nastanio u Trstenu, selu dubrovačkog primorja. Poslije prvog svjetskog rata prešao je odande u Dubrovnik, u kojem je 1925. umro.

³ Grga Novak, *Prošlost Dalmacije*, II, Zagreb 1944, 423.

čovjeku koji bi bio koliko odan tom režimu, toliko i pomirljivo prihvatljiv sa stajališta dalmatinske političke opozicije. Takav domaći čovjek nađen je u osobi Nika Nardellija.⁴

Nardelli je bio u dobrim odnosima s Perom Čingrijom.⁵ Oba Dubrovčani, prožeti velikom ljubavlju prema gradu pod Srđem, susretali su se oni i na njegovim pločnicima, a još više i češće u Zadru gdje je Nardelli službovao i Čingrija dolazio kao zastupnik na zasjedanja Dalmatinskog sabora.

U vrijeme te njihove prepiske Pero Čingrija je živio veoma intenzivnim političkim životom. Bio je predsjednik saborskog Kluba Narodne hrvatske stranke i u tom svojstvu jedan od najodlučnijih protivnika namjesnika Erazma Handela. Surađujući sa Supilom, Trumbićem i Smolakom zalagao se za nacionalnu politiku novoga kursa. Predsjedao je sastanku hrvatskih političara u Rijeci kad je donesena znamenita Riječka rezolucija. Radio je na izmirenju hrvatskih i srpskih političara u Dalmaciji, koje je bilo i uspostavljeno sporazumom hrvatskog i srpskog saborskog kluba u Zadru i Zadarskom rezolucijom. Bio je mnogo angažiran i u suradnji s predstavnicima mađarske udružene opozicije na planu provedbe Riječke rezolucije. Svojom antiaustrijskom političkom djelatnošću bio je veoma nepoćudan bečkom režimu koji se okomljuje na njega preko svojih pouzdanih ljudi kao što su bili vojni zapovjednik Dalmacije, general Marijan Varešanin, dubrovački kanonik Jozo Crnica i dr. Kakav je stav imao bečki režim prema Peru Čingriji vidjelo se i prigodom dolaska prijestolonasljednika Franje Ferdinanda u Dubrovnik, u rujnu 1906, koji se ignorantski odnosi prema Peru Čingriji kao prvom čovjeku grada (dubrovačkom načelniku) i koji, suprotno tome, poziva Joza Crnicu »u posebnu audijenciju«. ⁶ Ali i ponosni Čingrijin Dubrovnik pokazao je svoju popriličnu indiferentnost prema prijestolonasljedniku, koji je zbog toga bio »duboko povrijeđen«. ⁷ Otada je pri-

⁴ Ivo Perić, *Slom namjesnika Handela u svijetlu politike novog kursa u Dalmaciji*, Godišnjak Društva historičara BiH, god. XVII, Sarajevo 1969, 393.

⁵ Pero Čingrija rođen je 1837. u Dubrovniku. Osnovnu školu i gimnaziju svršio je u rodnom gradu, a studij prava u Padovi. Zatim je u Dubrovniku radio kao odvjetnik. U politički život Dubrovnika i Dalmacije ušao je kao narodnjak. Isticao se svojim radom u dubrovačkoj Narodnoj štionici (od 1863), zatim u borbi za sekularizaciju (1868) i ponarodenje dubrovačke gimnazije (1869), kao i u borbi za ponarodenje dubrovačke općine (1869). Od 1870. g. stalno je bio zastupnik u Dalmatinskom saboru. Poznat je i kao dugogodišnji načelnik dubrovačke općine (1878—1882. i 1899—1911). Jedan je od glavnih tvoraca politike novog kursa i Riječke rezolucije. Njegova akciona suradnja kao predsjednika saborskog kluba Narodne hrvatske stranke s Antom Trumbićem, predsjednikom saborskog kluba Stranke prava, dovela je 1905. do fuzije tih klubova i stranaka. Tako je nastala Hrvatska stranka kojoj je P. Čingrija bio predsjednik. Poslije sloma Habsburške Monarhije Pero Čingrija je, iako u dubokoj starosti, rukovodio dubrovačkim Narodnim vijećem i dubrovačkom općinom. Oduševljen stvaranjem jugoslavenske države (1918), ubrzo je doživio razočaranje kao i mnogi drugi, koji su u njoj željeli i očekivali federativno i demokratsko uređenje, a što od početka nije bilo ostvareno. Umro je 1921. u Dubrovniku.

⁶ *Prava Crvena Hrvatska*, br. 80, Dubrovnik 1906, 2.

⁷ Mirjana Gross, *Uladavina Hrvatsko-srpske koalicije 1906—1907*, Beograd 1960, 121.

jestolonasljednik mrzovoljno gledao i na dalmatinskog namjesnika Dubrovčanina Nika Nardellija,⁸ protiv kojeg je, ponajviše zbog njegovih dobrih odnosa s Perom Čingrijom, bio i dubrovački kler.⁹ Čingrijine političke pristaše gledale su na Nardellija kao namjesnika s razumljivom naklonošću, jer, u situaciji kad postoji institucija namjesništva i kad netko mora biti namjesnik, smatrali su da je na tom položaju »bolje on nego iko drugi« već time što je »domaći čovjek«.¹⁰

Izvršavajući naloge iz Beča, namjesnik Niko Nardelli naročito se osjetio kao režimski čovjek za vrijeme izbora za Carevinsko vijeće g. 1907, kada — između ostalog — »naređuje splitskom kotarskom poglavarstvu da bezobzirno upotrijebi sva sredstva da Smodlaka ne bude izabran, jer se ne radi o stranačkom, nego o državnom interesu«.¹¹ Tadašnji izbori djelovali su razočarajuće na Pera Čingriju, i to ne zbog uplitanja režimskih organa (jer to se uplitanje, kao i uvijek do tada, moglo očekivati), nego zbog nediscipline i nedosljednosti u najvećoj dalmatinskoj političkoj organizaciji, Hrvatskoj stranci, što je imalo za posljedicu da se on odrekao predsjedničke funkcije u toj stranci, kao i predsjedničke funkcije u njenu saborskom klubu.¹² A kad je za predsjednika Hrvatske stranke bio izabran Vicko Mihaljević, čovjek koji je dogovorno s Nardellijem zastupao politiku bečke vlade u splitskim izborima,¹³ Čingrija je istupio i iz članstva Hrvatske stranke¹⁴ da bi nedugo zatim — u južnoj Dalmaciji, za područje dvaju kotareva (Dubrovnik, Korčula) — osnovao Samostalnu organizaciju Hrvatske stranke.¹⁵ Nardelli i Čingrija, iako su im politička orijentacija i praksa bili različiti, ostali su, kao sugrađani i kao ljudi, i dalje u dobrim odnosima.

U Nardellijevim pismima Čingriji naročito se osjeća njegova ljubav prema gradu i interesima grada, kao i njegova spremnost da podrži Čingrijina i sva druga nastojanja koja su u službi tih interesa. Takav stav pribavljao je Nardelliju poštovanje u njegovu Dubrovniku, koje mu je bilo iskazano osobito prigodom njegove prve službene posjete gradu u svojstvu dalmatinskog namjesnika, i to ne samo zato što je on bio Dubrovčanin »po rodu« već i zato što je on to zaista bio i »po osjećaju«.¹⁶

⁸ Isto, 121.

⁹ To je bilo vidljivo i prije prijestolonasljednikova dolaska u Dubrovnik. Kao politički organ dubrovačkog klera, »Prava Crvena Hrvatska« nije iskazivala namjesniku Nardelliju ono poštovanje koje je inače trebalo očekivati. Ona je, npr., prigodom jednog Nardellijeva boravka u gradu, informirala o tome svoje čitaoce s popriličnom dozom ironije: »Čujemo da je g. Namjesnik za vrijeme svog boravka u Dubrovniku naredio, da se Pracata fotografa sa tri strane, i to sa strane *trbuha*, nosnog nadodatka i kalote odizada« (»Prava Crvena Hrvatska«, br. 67, Dubrovnik 1906, 3).

¹⁰ *Crvena Hrvatska*, br. 23, Dubrovnik 1906, 2.

¹¹ Gross, n. d., 176.

¹² Hrvoje Morović, *Pisma dra Pera Čingrije dru Anti Trumbiću*, Izdanje Historijskog arhiva u Splitu, sv. 7, Split 1969, 283. Izjava o odreci P. Čingrije objavljena je i u »Crvenoj Hrvatskoj«, br. 42, Dubrovnik 1907, 1.

¹³ Gross, n. d., 176.

¹⁴ *Crvena Hrvatska*, br. 75, Dubrovnik 1908, 2.

¹⁵ *Crvena Hrvatska*, br. 79, Dubrovnik 1908, 2.

¹⁶ V. bilj. br. 10, isto, 3.

Pripremajući ova pisma za njihovo objavljivanje, ostavili smo u njima u cijelosti i njihovu jezičnu i pravopisnu doslovnost. Radi uštede prostora ne donosimo jedino Nardellijeva oslovljavanja Pera Čingrije na početku pisama, kao ni Nardellijeve pozdrave Peru Čingriji na kraju pisama. Potreba поближе informacije i o tome obavezuje nas da kažemo da je Nardelli gotovo u svakom pismu oslovljavao Pera Čingriju sa: »Dragi gospodar Pero!« Pozdravi na kraju tih pisama izražavani su u ponešto različitim, ali sličnim varijacijama, kao npr.: »Osobitim poštovanjem i pozdravom ostajem«, »Izrazom osobitog poštovanja i najsrdačnijim pozdravom ostajem«, »Osobitim poštovanjem i prijateljskim pozdravom ostajem«, »Izrazom najodličnijeg poštovanja i uvaženja«, »Primate najsrdačniji pozdrav i šaku ruke«. U ponekim pismima pozdravlja, zajedno s Perom Čingrijom, i Čingrijina sina Melka: »Najsrdačnijim pozdravom pozdravljam Vas i g. Melka, te ostajem osobitim poštovanjem«. Uz pozdrav, zaključno, obično prije potpisa pridodaje: »Vami odani Niko Nardelli« ili »Vaš Niko Nardelli«. Ako je u sklopu pozdrava i neka misao, koja se nadovezuje na prethodni sadržaj pisma, u tom slučaju donosimo takav završetak u cjelini. Inače, kako je to uobičajeno i potrebno, ta pisma ovdje donosimo kronološkim redom s pripadajućom brojevnom oznakom i registrom na početku svakog pisma.

1.

Zadar, 15. VI 1903.

Nardelli obavještava Pera Čingriju o danu izbora (za dubrovačkog zastupnika u Dalmatinskom saboru u kuriji veleposeznika) i ističe svoje zapažanje nekih znakova o uspostavljanju sloge između Hrvata i Srba. Spominje skori saziv Dalmatinskog sabora, obavještava o boravku namjesnika u Beču i upozorava na prevrat u Srbiji.

»Netom stigne privola iz Beča bit će raspisan izbor, koji bi se imao obaviti dne 12 Augusta, što držim da je zgodno jer taj dan dolazi Petka¹⁷ sa Korčule.

Ima nekakvih pojava o slozi između Hrvata i Srba. Još se ne može razabrati dali se istijem ima pripisati trajna važnost ili su isti samo časoviti izljev čuvstava pod uplivom dogadjaja.¹⁸

Ja držim prije potonje, te da će razdor i na dalje trajati a vidjet ćemo.

¹⁷ Odnosi se na putnički parobrod s tim imenom.

¹⁸ Stranačka podvojenost Hrvata i Srba u Dalmaciji (kao i u prekovlebitskoj Hrvatskoj) te njihove političke razmirice, trošile su energiju i jednih i drugih na obostranu štetu. Tadašnji narodni pokret u banskoj Hrvatskoj, izazvan tlačiteljstvom bana Khuena Hedervaryja, govorio je i Hrvatima i Srbima o potrebi njihove ponovne sloge u borbi protiv zajedničkog neprijatelja. Nardelli je, očito, zapažao prve vidljivije znakove orijentacije u tom pravcu. Tih dana i dubrovačka »Crvena Hrvatska« (br. 24 od 13. VI 1903) u svom uvodnom članku »Buna i sloga« upozoravala je na te znakove, izjavljujući da, ako dođe do sloge, »najviše će se i najiskrenije veseliti«.

Svakako je znamenito putovanje S.¹⁹ u Kotar Dubrovnik u misiji mira. Sabor ne će nikako biti prije Septembra ili Oktobra. Neznam hoće li poč za rukom sazvati ga još docnije, ako bi se prije sastali drugi pokrajinski sabori.

Namjesnik je u Beču, gdje se bavi važnim poslovima u materialnom interesu pokrajine. Možda da mu pogje za rukom postignuti još nešto drugo.²⁰

Što govorite o Bartolomejskoj noći u Srbiji?²¹ Altro che Piemont²² i smokve.«

2.

Zadar, 23. VII 1903.

Nardelli odgovara na Čingrijino pismo, pretpostavlja da je Čingrija već na ljetnom odmoru u Župi, opet dotiče pitanje uspostavljanja hrvatsko-srpske sloge, ističe da bi Čingrijin sin bio rado viđen kao zastupnički kandidat i izražava bojazan u vezi s mogućim padom Körberove vlade.

»Evo me da odgovorim na Vaš cienjeni list dne 14 t. m.

Vi će te već, po svojoj prilici, hladovati u Župi,²³ ali gledajte se samo da Vas ne upekne koji komar iz jarugâ Brnjice.²⁴

Amo se nekako neda vjerovati da je sloga ozbiljna, te se drži više da je to časovito ganuće, koje će brzo nestati za dat mjestu starijem borbam. Svakako čeka se nekom napetošću, kako će tamo svršiti naknadni izbor.²⁵

Poznato mi je da u ovdašnjim narodnim i pravaškim krugovima rado bi se vijjelo da bude izabran g. Melko.²⁶

¹⁹ Možda se odnosi na Josipa Smodlaku. On je zaista u drugoj polovini lipnja 1903. bio u Dubrovniku i u kontaktima s Perom Čingrijom, zalažući se za objedinjavanje akcije hrvatske nacionalne politike. Mjesec dana kasnije počeo je izlaziti u dubrovačkoj »Crvenoj Hrvatskoj« i njegov članak u nastavcima pod naslovom »O narodnoj organizaciji«.

²⁰ Dalmatinski namjesnik bio je tada Erazmo Handel. Znajući i za njegovu germanizatorsku misiju u Dalmaciji, Nardelli je tom svojom potrtanom napomenom vjerojatno ciljao na to, jer to ne bi bilo u »interesu pokrajine«.

²¹ Aluzija na ubojstvo srpskog kralja Aleksandra Obrenovića i njegove žene Drage (Mašin), koje je izvršeno u Beogradu 29. V 1903.

²² U našim krajevima pod Austro-Ugarskom bilo je i nada da će Srbija — prema tim krajevima — preuzeti onu oslobodilačku i ujediniteljsku ulogu, koju je imao talijanski Pijemont, pa su je u toj nadi ovdje katkad i nazivali »balkanski Pijemont«. Kako dotadašnja politika službene Srbije svjedoči da joj taj naziv nije pristajao, Nardelli se eto i šalio na njen račun.

²³ P. Čingrija je u Srebrenom (Župa dubrovačka) imao svoju kuću, u kojoj je svake godine provodio ljetni odmor.

²⁴ Brnjica = Brnja Caboga, dubrovački veleposjednik, imao je u Kuparima (Župa dubrovačka) svoju ciglanu. Jaruge, koje tu spominje N. Nardelli, bile su iskopine oko Cabogine ciglane. Neke od tih jaruga ispunjavala je voda pa su one bile leglo komaraca, zbog čega su se Župljani i sporili s Cabogom.

²⁵ Odnosi se na izbor saborskog zastupnika trgovačko-obrtničke komore za Dubrovnik i Kotor.

²⁶ Melko Čingrija (Dubrovnik, 1873 — Dubrovnik, 1949), odvjetnik i političar, sin Pera Čingrije. Pripadao je tada Narodnoj hrvatskoj stranci.

I meni se čini, da ako višji (?) politički obziri nebi inače zahtjevali,²⁷ da bi to bilo najbolje, jer bi na taj način stranka dobila mladu silu, izvrsnu u svakom pogledu. — Eto Vas tamo.

Namjesnik je jučer pošao na dopust u gornju Austriju, a ostavio meni ovčice (?) da ih čuvam.²⁸

Vjerujem da Vam je dodijalo a i nami je ova Sisifonova radnja više dosmrgjela. Eto ako u jeseni pane Körber, mora se opet početi sve ab ovo ono što je bilo dosta dobro upućeno.

P. S. Molim Vas da mi pozdravite g. Melka, te da mu izvolite priobćiti da sam već u redu primio one dionice.«

3.

Zadar, 15. IX 1903.

Nardeli čestita Čingrijinu sinu Melku u povodu njegova izbora za zastupnika u Dalmatinskom saboru, javlja da za neko vrijeme Sabor neće biti sazvan, navješćuje svoj mogući privatni dolazak u Dubrovnik i iskazuje svoje nezadovoljstvo prilikama u Dalmaciji.

»Nijesam Vas htio uznemiravati u Vašem "Tuseulum" a nešto posli i užasna vrućina zapriječiše me, da Vam prije danas odgovorim.

Veoma mi je drago da je g. Melko jednoglasno bio izabran,²⁹ te mu najsrdačnije čestitam, premda neznam dali se dandanas ima čestitati ulaz u Dalmatinsku akcionu politiku, koja donosi mnogo više ogorčenja, nego naslada. Svak je našao da je njegov izbor bio posve naravan, te da se stranka ima ponositi da je stekla onaku silu, samo se je našao uvriegjen u svojoj Spljetskoj megalomaniji g. Juro Kapić! Neko mu je baš lijepo okreso u Jedinstvu.³⁰

Za sad će nas minuti Sabor — Bog oslobodio i kučka.

Možda da, oktobra, dogjem tamo za privatne poslove. Tad ćemo se razgovarati o mnogijem stvarima, te i o "rektoralnoj palači".³¹

Ja dakako nastojim da nategnem što je moguće u interesu Dubrovnika. One smo zime imali glad a ovog ljeta imamo šušu i žegju.

Inače ništa nova, engo da svud ide zlo inaopako a da nema izlaza iz ovog kaosa.«

²⁷ Aludira time na moguće uplitanje režimskih organa.

²⁸ Očito, Nardelli se voli izražavati u šaljivom tonu. Kao dvorski savjetnik u dalmatinskom namjesništvu zamjenjivao je odsutnog namjesnika. Te »ovčice«, koje su mu povjerene na čuvanje, nisu samo činovnici pokrajinskih ureda u Zadru, već, vjerojatno, misli i na Dalmatince uopće kao austrijske podanike.

²⁹ O tadašnjem izboru Melka Čingrije za zastupnika u Dalmatinskom saboru pisano je u »Crvenoj Hrvatskoj«, br. 33, Dubrovnik 1903, 3.

³⁰ *Jedinstvo* — politički list koji je izlazio u Splitu (1894—1905). Bio je glasilo Narodne hrvatske stranke.

³¹ Knežev dvor u Dubrovniku. Zastupnik J. Biankini bio je početkom te godine u Carevinskom vijeću postavio i upit ministru unutrašnjih poslova, Bylandtu, u vezi s korištenjem Kneževa dvora i brigom o Kneževu dvoru (v. »Crvena Hrvatska«, br. 25, Dubrovnik 1905, 1).

Zadar, 25. IX 1903.

Nardelli obavještava da je preporučio Križmanića glavnoj poštanskoj upravi, navješćuje skoru mogućnost saziva Dalmatinskog sabora, obavještava da namjesnik putuje u Beč i upozorava na zbivanja u Mađarskoj.

»Nazad vremena prikazao mi se je na Vaše ime i sa Vašom posjetnicom neki Križmanić molbom da ga preporučim u poštarskom Olimpu.

Ja sam to i učinio, te ovijeh dana iza kako se je Patty vratio sa dopusta, dobio priloženu informaciju iz (koje) će te moć razabrati kako stvar stoji.

Ako se carevinsko vijeće zatvori do koji dan — kako je namjera — po svoj prilici imaćemo Sabor okolo polovice Oktobra.

Vi ste se barem nauživali čista zraka u Župi, ali meni je teško pošto sam sve ljeto, skoro sam, morao upravljati con questa barca rotta.

Namjesnik ide na 2. X. u Beč za desetak dana.

Što Vam se čini kako stvari idu u Magjarskoj? Ja se sve čudim oklen je u Beču toliki *koragj* proti njima!«

Zadar, 30. I 1905.

Primivši dužnost voditelja namjesničkih poslova, što nije ni tražio, a čemu se nije ni nadao, Nardelli kaže da će mu biti više za čestitati kad se oslobodi te funkcije. Ističe svoje mišljenje o tome zašto mu je povjerena ta funkcija.

»Najsrdanija Vam hfala — Vi potpuno pogagjate moju misao. I ja držim da će mi biti više za čestitati kad se oslobodim con onore ovoga tereta, koga ja nijesam tražio, a da Vam pravo rečem, kome se do zadnjeg časa ja nijesam niti nadao.³²

Premda vrlo uvažavam povjerenje od ozgô i simpatije iskazane mi od pokrajine, zabrinut sam kako ću ja svemu tomu znat ili moć odgovorit.

Ja držim — inter nos — da je ovo sve un ripiego momentano za izvadit se iz škripca.

Ne prema mi ništa, jer sam bez ambicija, te ću biti najzadovoljniji kad uzmognem opet postati skroman ali slobodan dubrovački cives.

A u toj nadi pozdravljam Vas najsrdačnije te ostajem, kao vazda, osobitim poštovanjem.«

³² Odnosi se na imenovanje Nardellija za voditelja namjesničkih poslova (pošto je bio povučen dotadašnji namjesnik Erazmo Handel). O tome je tih dana pisala i »Crvena Hrvatska«, obavještavajući svoje čitaoce da je Niko Nardelli »preuzeo privremenu upravu dalmatinskog namjesništva«. U toj informaciji bilo je istaknuto i ovo: »Koliko će trajati sadašnji provizorij, ne zna se (...) Neki hoće, da će isti g. Nardelli biti imenovan i namjesnikom, a neki ipak tvrde da će novi namjesnik biti opet vojnik, jer da tako vladar hoće« (»Crvena Hrvatska«, br. 5, Dubrovnik 1905, 2).

Zadar, 21. II 1905.

Nardelli informira Čingriju da su dominikanci odlučili prodati Lokrum, da bi moglo doći do toga da se na Lokrumu, poslije njegove prodaje, ustanovi sanatorij za iznemogle popove ili bolesne oficire. Smatra, nasuprot tome, da bi bilo najbolje da dubrovačka općina bude kupac i novi vlasnik Lokruma.

»Samo dvije riječi u Dubrovačkom jednom poslu. — Lokrum je u pogibelji!

Fratri ne mogu ga uzdržavati a Dvor neće da daje podpore, te su odlučili trsiti ga se.³³

Miškov³⁴ mi je kazao da je govorio sa Biskupima u Hrvatskoj, pa da bi se možda dao ustrojiti sanatorij za stare popove. — U Beču bi ga možda priuzelo društvo "Weifes Kreuz" za bolesne oficire.

Meni se čini da ne bi bilo lijepo da Lokrum svrši kao ošpedo za stare popove ili sičijane oficire cijele Monarhije, te zbog toga, kad sam ovih dana bio u Beču, kušao sam zainteresovati za stvar koga Nadvojvodu, ali barem do sad bez uspjeha, jer im je daleko, a čini se da ih je strah od one legende³⁵ da Lokrum donosi pegulu.

Poznato mi je da bi ga i Jezuiti rado uzeli i da ima i *magjara* koji bi doprinijeli velikijeh žrtava za imati svoju tačku na Adriji.

Ja sam promislio da bi ga naša Općina mogla uzeti, pa ako i za sad neće od njega ništa činiti, samo da ne upane u vražije ruke. — Ja sam o tome nešto nataknuo Miškovu. Poznato mi je da bi ga fratri bili ustupili kome Nadvojvodu uz uvjet da im sagradi drugi kat na samostanu u Gružu za novicijat.

³³ Lokrum je tokom 19. st. promijenio više gospodara. G. 1859. prodala ga je obitelj Tomašević austrijskom nadvojvodu Maksimilijanu (koji je poslije postao meksički car). G. 1879. taj je otok kupio nadvojvoda Rudolf, prijestolonasljednik habsburškog prijestolja. Nakon njegove smrti otok je naslijedila njegova kćer Elizabeta. U njeno ime otok je 1891. prodan dubrovačkim dominikancima s tim što je njoj ostalo pravo prekupa. Poblize o tome govori članak »Ostrvo Lokrum sa juridičkog stovišta«, Rad, br. 128, Dubrovnik 1922.

³⁴ Miškov — svećenik, predstavnik dominikanaca u Dubrovniku.

³⁵ Na otoku Lokrumu bili su benediktinci još od 11. st. Tu su imali svoju crkvicu i samostan. Uoči pada Dubrovačke Republike bilo je odlučeno — na prijedlog trojice plemića — da se s Lokruma odstrane benediktinci i taj otok proda privatnicima, što je i učinjeno. Kasnije je u vezi s tim nastala LEGENDA: da su protjerani benediktinci, u zadnjoj noći uoči napuštanja otoka, hodali oko otoka noseći upaljene torčune u izvrnutom položaju i izričući prokletstvo onoj trojici plemića i svim budućim vlasnicima Lokruma. Legenda kaže da su potom stradala ta trojica ukletih dubrovačkih plemića: jedan da se bacio kroz prozor svoje kuće, drugi da je ubijen u Konavlima, a treći da se utopio kod Šipana (O tome: Vlaho Poljanić: *Legenda o Lokrumu*, Liječnički vjesnik, br. 7, Zagreb 1936, 2—4). Kasnija stradanja habsburških nadvojvoda, vlasnikâ Lokruma — Maksimilijana, koji je strijeljan 1867. u meksičkom gradu Queretaro, i Rudolfa (careva jedinca), koji se ubio u lovačkom dvorcu u Mayerlingu — raširili su tu legendu u smislu kako je ovdje predočena. Vjerojatno je ta legenda i nastala tek poslije Rudolfove smrti (!).

Kad bi to bilo moguće, držim da Lokrum zaslužuje takovu žrtvu (možda 20.000 f.).

Pošto su fratri odlučili trsiti ga se na svaki način, stvar je vrlo ozbiljna, te Vam sve ovo pišem jer neznam dali ste obavješteni i jer bi mi bilo žao da nam i Lokrum propane. Ako Vas ja u čemu mogu pomoći — evo me.

Dobro je da znate, da fratri nemogu ništa odlučiti bez privole Dvora — tako glasi pogodba. Molim Vas da me ne budete izdali *prama fratrima.*«

7.

Zadar, 1. III 1905.

Nardelli ističe da je dobro što je u Dubrovniku pokrenuta akcija za izgradnju nove gimnazijske zgrade i obavještava da je potrebu te izgradnje i sâm preporučio ministru Hartelu. Želja je Nardellijeva da se napokon riješi spor između Župljana i Caboge. Informira i o ishodu spora koji su pokrenuli poduzetnici puta Slano—Zavala.

»Kad sam pročitao vijesticu diplomatsku u Crvenoj,³⁶ odmah sam pomislio da je to Vaše maslo. — U pitanju nema ništa nova. Vrlo umjestno držim da se je započela agitacija za gradnju gimnazija,³⁷ to će stvari samo koristiti. Kad sam onomadne bio u Beču, kazao sam Ministru Hartelu da je gradnja gimnazijske zgrade u Dubrovniku neobhodna potreba a da je grijehota za svaki novčić koji se potroši u krpljenje stare zgrade.

Ja držim i ufam da će se ta opravdana želja oživotvoriti ali žalibože tek iza kako se sagradi realka u Spljetu, koja je još gora. Ali svakako valja držati živo pitanje.

Htio bi da jedanput svrše jeremijade, inače opravdane Župljana, te ću poslat do koji dan tamo povjerenstvo da sve strane pitanja pomnjivo prouči. Ja bi htio da se stvar na način uredi da župljani budu zadovoljni a da se s druge stranene uništi Kabožino industrialno poduzeće i onaj nesretnik.³⁸

Svakako kako je stvar sad, ne može se dalje.

Preporučam i Vami. Naravno da će morat što god doprinijet interesovani faktori a ja kanim preuzet na teret sredstva koje Vladi stoje na raspoloženje, veći dio troška, koji držim da će biti dosta velik.

Poduzetnici za gradnju puta Slano—Zavala, prigodom kalauda utvrdili su da su izgubili, te su pitali 13.000 kr. preko pogodbe. Inžinir je veći dio njihovijeh zahtjeva odbio. — Ministarstvo je odbacilo ka-

³⁶ »Crvena Hrvatska« — politički list koji je izlazio u Dubrovniku (1891—1914). Prvi urednik lista bio je Frano Supilo.

³⁷ U težnji da se izgradi nova zgrada dubrovačke gimnazije, Pero Čingrija je bio vrlo uporan. Nardelli mu je u tome davao punu podršku. Više o tome u knjizi: Ivo Perić, *Dubrovačka gimnazija od ponarođenja do danas (1869—1969)*, Dubrovnik 1969, 76—81, 93—94.

³⁸ O tim sporovima v. ovdje u bilj. br. 24.

laud, te per ragioni di aquita dozvolilo odštetu od 2.000 kr. pod *uvjetom* da se odriču svake daljnje tražbe, što su oni i učinili. S tim je stvar za Vladu potpuno svršena, niti ja mogu sad iz nova ob istom pretresati.«

8.

Zadar, 27. III 1905.

Nardelli priopćava svoje mišljenje o razdoru koji je nastao u Dubrovniku, izjavljuje da razumije teškoće koje su nastale (za »Crvenu Hrvatsku«) dok se ne ustanovi nova tiskara, upozorava na potrebne intervencije kako bi Lokrum postao vlasnost dubrovačke općine, razmatra neka pitanja u vezi s izgradnjom nove zgrade za dubrovačku gimnaziju i informira da mu je dostavljena »na izvješće« Biankinijeva interpretacija.

»Odavno se je i od amo vigjelo da se tamo nešto kuha, te da će doći do preloma. — Ne bi samo htio da primjer Dubrovački bude imati posljedica u cijeloj pokrajini što bi mnogo štete moglo donijeti.³⁹ Kako da nam nije više dosta stranaka i strančica i programa političkih za pokrivati političku golotinju i osobne strasti. S druge strane popovi i fratri su u nekijem kotarima vrlo jaki! Možda će se stvar još izglatiti, jer zaista i sa njihova gledišta držim da je organizacija jedne klerikalne stranke u Dalmaciji posve suvišna. Ne znam kako misli tamošnji Biskup?⁴⁰

Razumijem da Vam je glede štamparije teško. Kada ponesete molbu valja učiniti običajne izvide, jer kako znate štamparije spadaju među one ovrhe, na koje Vlada osobito pazi. Najtrudnije će biti dokazati lokalnu potrebu jer u običajnim okolnostima 3 štamparije u malom Dubrovniku vele su. Čini mi se da tamošnji Hrvati nijesu u svoje vrijeme vrlo oprezno postupali, kad su puštili da popovi budu imali tri četvrtine akcija. Moglo se je lasno predvidjeti da ima koji sakriven razlog, kad oni čine tolike novčane žrtve.⁴¹

³⁹ Nardelli tu misli na istup dubrovačkih svećenika koji su se odvojili i pokrenuli svoj list pod nazivom »Prava Crvena Hrvatska« — nasuprot već postojećoj »Crvenoj Hrvatskoj«. Tom njihovu istupu prethodio je pritisak na Pera Čingriju da utječe na smjer pisanja »Crvene Hrvatske« onako kako je to odgovaralo shvaćanjima klera. Razumije se da Čingrija na to nije mogao pristati, ostajući dosljedan svojim liberalnim pogledima i na ulogu štampe. Nakon istupa dubrovačkih svećenika u »Crvenoj Hrvatskoj« bilo je objavljeno pismo koje su oni pisali Čingriji i Čingrijin odgovor upućen njima, kako bi se vidjeli pravi razlozi spora (»Crvena Hrvatska«, br. 12, Dubrovnik 1905, 1—2).

⁴⁰ Dubrovački biskup bio je tada Josip Marčelić.

⁴¹ Kad su se dubrovački popovi izjasnili protiv »Crvene Hrvatske« (ponajviše zbog njena zastupanja politike novog kursa) i kad su pokrenuli svoj zaseban list — v. bilj. br. 39 — oni su otkazali dalje tiskanje »Crvene Hrvatske« u Dubrovačkoj hrvatskoj tiskari. Ta tiskara, ustanovljena 1902 (poslije kupnje »Tipografije Dragutina Pretnera«), bila je vlasništvo dioničara, među kojima je bilo najviše popova, pa su se oni, kao većina, u upravljanju tom tiskarom mogli i ponašati kako su željeli, što je tada naročito došlo do izražaja.

Premda bi Vam lakše mogao dati koncesiju za fabriku od dinamite nego za štampariju, gledati ću — inter nos — da Vam udovoljim, jer razumijem da Vam je teško.⁴²

Glede Lokruma rek bi da su Dominikanci ponudili kneginji Windischgrech, pa za slučaj da ga ona neće, pitali dozvolu da ga mogu ustupiti Općini dubrovačkoj.

Pošto Miškov zna da se ja interesiram za stvar pisao mi je u predmetu.

Ja sam se obratio na baruna Cherteka, Upravitelja Previšnjih fondova i obiteljskih dobara, koga dosta dobro poznam i koji će sigurno biti pozvan da u predmetu izrazi mnjenje, koje obično ima odlučujuću moć u privatno-pravnim poslovima dvora.

Ja sam mu pisao da svakako uznastoji da Općina dubrovačka dobije Lokrum, jer da bi svako drugo rješenje učinilo amo najgori utisak, te sam stvar obrazložio što sam bolje mogao.

Možda da ne bi bilo zgoroga, da Ivčević⁴³ i Zaffron⁴⁴ pogju do Cherteka, te da mu stvar usmeno preporuče.

Znam da je bivši Namjesnik barun David osobni prijatelj Cherteka, te bi Ivčević i njega možda mogao zamoliti da stvar podupre kod Cherteka.

Držim da u pitanju gimnazija valja najprije skloniti bečku Vladu da se izjavi *načelno* sklona za novu gimnazijsku zgradu a tek tad da bi se moglo postići ovlaštenje za pregovaranje sa Društvom ili sa pojedincim ako se Vlada nebi odlučila graditi u vlastitoj režiji. Po mome mnjenju, ako se ne bi tražio prećeran najam, prva bi se eventualnost mogla lakše postići, jer Vlada nerado gradi, jer to nju više stoji nego pojedinca i jer su za Vladu troškovi uzdržavanja i popravaka viši nego za privatnika.

Ovijeh dana mi je stigla na izvješće interpelacija Biankina⁴⁵ u predmetu, te ću ja prihvatiti i tu prigodu da uvjerim ministarstvo o neobhodnoj potrebi *nove* zgrade.⁴⁶ — Vigjet će mo što će odgovoriti Ministar Hartel u predmetu.

⁴² Od 11. III 1905. »Crvena Hrvatska« se privremeno tiska u Srpskoj dubrovačkoj štampariji A. Pasarića (odnosno: M. Gracića i dr.), u kojoj se tiskao i list »Dubrovnik«. Ta privremenost i potreba da »Crvena Hrvatska« ima svoju tiskaru nalagali su Peru Čingriji i pristašama Narodne hrvatske stranke u Dubrovniku da ustanove novu tiskaru.

⁴³ Vicko Ivčević (Trogir, 1843 — Zadar, 1922), odvjetnik i političar, pristaša Narodne hrvatske stranke i tada predsjednik Dalmatinskog sabora.

⁴⁴ Josip Zaffron (Luka Rose u Boki kotorskoj, 1845 — Korčula, 1910), odvjetnik i politički radnik. Zastupnik u Dalmatinskom saboru i u Carevinskom vijeću.

⁴⁵ Juraj Biankini (Starigrad na Hvaru, 1847 — Split, 1928), novinar i političar, urednik zadarskog »Narodnog lista« (uređivao ga je punih 48 godina!). Zastupnik u Dalmatinskom saboru i u Carevinskom vijeću. Interpelaciju, o kojoj je tu riječ, podnio je Biankini u Carevinskom vijeću zalažući se za izgradnju nove gimnazijske zgrade u Dubrovniku (v. »Crvena Hrvatska«, br. 8, Dubrovnik 1905, 1).

⁴⁶ Do ulaska francuske okupacijske vojske u Dubrovnik, dubrovačka gimnazija (Collegium Ragusinum) imala je svoju zgradu. Kako je i tu zgradu bila zaposjela francuska vojska, gimnazija je poslije nastavila rad u neprikladnoj zgradi samostana dumana sv. Katarine, u kojoj je silom prilika ostala ne samo tokom cijelog 19. st.,

Kad stigne podnesak usljed maetinga gragjana i dotična brošura,⁴⁷ opet ću se povratiti.

Preporučit ću Pottayu Katičića da bude premješten u Oklaj! Komisija za Kupare stignut će tamo u prvoj polovici Aprila. Znam da je jadno боловало od groznice, ali one neke sistematične tužaljke po novinam, pobugjuju u meni sumnju da se tu ne krije što drugo. Švakako one nijesu župski produkt. Neznam jeli Vam I.⁴⁸ pisao glede izbora zastupnika trgovačke Komore, jer ne bi htio da se iznenada sazove Sabor a da bude manjkati degno sucessare našeg Brnjice.«

9.

Beč, 11. IU 1905.

Ovim telegramom Nardelli informira da je bio na nadležnom mjestu i da je uspio stvar suspendirati. Radilo se o protuakciji, za čiji je uspjeh Čingrija bio zainteresiran kao načelnik dubrovačke općine.

»Bio sam kod ministra i referenta te postignuo da se stvar suspendira ako je još na vrijeme, po mom privatnom mnenju stvar bi se najbolje uredila kad bi Jelich, Radulić stavili odmah na raspoloženje uz povoljne uvjete kuću u gradu.«

10.

Zadar, 10. U 1905.

Nardelli uz ostalo obavještava Čingriju da je konačno riješeno pitanje Lokruma, ali ne onako kako su on i Čingrija željeli.

»Kako znate Lokrum prelazi u ruke prinčepese Windischgretz.⁴⁹

Svi oni Windischgretzi, koji su bili ove zime u Dubrovniku, imadu bit uplivilasi na nju da ne pušti Lokrum.

Barun Chertek, komu sam u svoje vrijeme bio pisao i živo preporučio da Lokrum bude ustupljen općini Dubrovačkoj, pisao mi je da to nije bilo moguće postignuti, jer da se prinčepesa W. odlučila odkupiti ga od Dominikanaca.

jer je zgradu bivšeg Collegia Ragusinum poslije francuske zaposjela i zadržala za svoje potrebe austrijska vojska, već je u tako nepovoljnim prostornim uvjetima, pogotovo što se i broj đaka stalno povećavao, ušla i u 20. stoljeće. Izgradnja nove gimnazijske zgrade u Dubrovniku, bila je, dakle, zaista potrebna.

⁴⁷ Radi se o skupštini građana Dubrovnika, koja je podržala dotadašnje i inicirala nove akcije za gradnju nove gimnazijske zgrade. Prikaz te skupštine objavljen je u brošuri: »Gimnazijalna zgrada u Dubrovniku. Javna skupština u općinskoj dvorani 26. februara 1905«, Dubrovnik 1905.

⁴⁸ I. = Vicko Ivčević. Radilo se o izboru zastupnika umjesto Brnje Caboge.

⁴⁹ Kćer bivšeg prijestolonasljednika Rudolfa, *Elizabeta*.

Žao mi je da nijesmo postignuli što smo željeli, ali svakako je dobro da nije više u rukama fratara, jer ni ovi za Lokrum, ni Lokrum za njih, a ko zna kakvo iznenađenje smo mogli s vremenom doživjeti.

Već su snovali nekakav veliki sanatorij za nemoćne i stare popove. Vi jedva možete odoljeti i tamošnjim popovim,⁵⁰ a imagjinajte se što bi bilo kad bi Vam ih se toliko koncentralo oko Dubrovnika.

Amo ništa nova. Rek bi da će izborna borba u Šibeniku biti vrlo oštra.«

11.

Zadar, 19. U 1905.

Nardelli govori o molbi De Giullija koji traži dopuštenje za ustanovljivanje tiskare. U vezi s tim savjetuje kako bi to trebalo dokumentirati, pa da se udovolji molbi.

»Molbom g. Dra Degiulli⁵¹ za štampariju, kako je sad sastavljena, trudno će te postignuti što želite.

Dr Degiulli po jasnim odredbama obrtnog zakona i dotičnih min. naredaba morao bi dokazati da posjeduje *sam* strukovno tiskarsko usposobljenje. Pošto on, po svoj prilici, to ne bi mogao dokazati, molba će na svrhu mrati biti odbivena. Naravno on se može uteći, ali držim stalno bez uspjeha, jer *fizična* osoba dobiti koncesiju *samo* ako je uspostavljena za tjeranje takva obrta.

Drugačije stoji stvar kada pita koncesiju jedna juridička osoba, jer ova po samoj njezinoj naravi, nemože biti usposobljena. — Tada je dosta da je usposobljen *zamjenik*. Dakle g. D. morao bi se promjeniti u juridičnu osobu, što on lako može učiniti. Neka on i još jedna druga osoba sastave trgovačko društvo na pr. »Degiulli i drug«⁵² koje će se u svoje vrijeme protokolisati kod Suda, te neka, kao takovi ponove molbu imenujuć sposobna zamjenika.

Ovo je po mom mnijenju važno kako bi se brzo i praktično moglo doći do cilja.

To Vam priobćujem *sub rosa*, a Vi činite što Vam se bude svigjelo bolje.

Molba g. D. ide na Poglavarstvo za običajne izvide, te će on biti pozvan da dokaže svoju strukovnu sposobnost. Najbolje bi bilo da D. istu potegne na se a prikaže novu.«

⁵⁰ Dubrovački popovi, a među njima naročito kanonik Jozo Crnica, konfident bečkog režima, nepoštedno su napadali Pera Čingriju i naročito Melka Čingriju, nazivajući ih (oca i sina) — »dubrovačkom dinastijom«.

⁵¹ Ivo De Giulli (Dubrovnik, 1876 — Dubrovnik, 1957), pravnik i javni radnik, urednik »Crvene Hrvatske«.

⁵² Tako je i postupljeno, te su pod tim nazivom (»Štamparija De Giulli i dr.«) bio udobren i osnutak i rad te tiskare, u kojoj se, počev od 9. III 1906, tiska »Crvena Hrvatska«.

Zadar, 11. VII 1905.

Nardelli moli P. Čingriju (kao načelnika dubrovačke općine) da izade u susret molbi općinskog tajnika u pogledu povoljnijeg ostvarivanja mirovine.

»Vaš općinski tajnik Ile Nardelli,⁵³ koji je zbog zdravstvenih i ekonomičkih razloga prisiljen da pita mirovinu, moli me da ga Vama preporučim u svrhu da mu bude odmjerena mirovina prama broju godina njegove faktične službe.

Istina, on je više godina služio kao vježbenik, ali je vršio redovitu službu blagajnika, te općini prištedio platu za istoga, te mi se čini da po analogiji odredaba, koje vrijede za državne činovnike, bi mu se imalo ubrojiti u mirovinu cijelo vrijeme službe.

Svota godišnje mirovine nije velika, ali u njegovim okolnostima, kad bi istu izgubio, to bi značilo ekonomičku katastrofu. Ja ga dakle najtoplije preporučam Vašoj blagonaklonosti i onoj općinskog vijeća.

Zadar, 27. VII 1905.

Nardelli izražava svoje ogorčenje nad onim što se u Dubrovniku događa zbog razdora. Shvaća teškoće Čingrijina položaja i potrebu da izdrži. Govori i o razlozima vlastitog nezadovoljstva.

»Lijepa Vam hfala na zauzimanju za Ilu Nardelli, koga Vam, ako zaslužuje i ako je pravedno, najtoplije preporučujem.

Kao Dubrovčaninu žao mi je čuti sve što se tamo dogagja.⁵⁴

Ja potpuno shfaćam da ste umorni i zgagjeni, te da bi ste se najragjije od svega oslobodili, ali u sadašnjim prilikam, kad biste Vi odstupili mogao bi grad pasti u ruke Mandolfa,⁵⁵ Vučetića,⁵⁶ Kovačevića⁵⁷ e compaigne bella, što Vi sigurno nećete dopustiti.

I moje je duševno raspoloženje slično Vašemu; i ja sam sit i presit takozvane dalmatinske politike, te ne vidim ure da se svega ovoga oslobodim, jer sam uvjeren da se ništa dobra može učiniti.

Ja se bavim amo službenim poslovima, te ću večeras natrag. Sabor ćemo imati svrhom Septembra.«

⁵³ Rodak Nika Nardellija.

⁵⁴ Odnosi se na intrige koje su potjecale iz klerikalno-pravaških krugova oko »Prave Crvene Hrvatske«.

⁵⁵ Salamun Mandolfo (1856 — Dubrovnik, 1926), odvjetnik i javni radnik u Dubrovniku.

⁵⁶ Antun Vučetić (Dubrovnik, 1845 — Dubrovnik, 1931), profesor i javni radnik, urednik »Srđa«.

⁵⁷ Duro Kovačević (Starigrad na Hvaru, 1858 — Dubrovnik, 1949), trgovac i javni radnik, predsjednik Hrvatske pučke štedionice u Dubrovniku.

14.

Zadar, 5. VIII 1905.

Nardelli upozorava na prirodu političkih trzavica u Drnišu budući da je Čingrija trebao poći tamo, osvrće se na postojeće političke razmirice u Dubrovniku i informira o cavtatsko-grudskim dogovorima.

»Vidio sam u "Crvenoj" da je Ili bila dozvoljena mirovina. Hfala Vam na Vašem zauzimanju, premda neznam dali čini dobro uputit se u toliki posao bez svoga kapitala. Eto ga tamo, pa neka čini što hoće. Žalim Vas da morate u Drniš.⁵⁸ Tamo je obiteljska borba Grubišić—Skelin, komplicirana s fratrima!

Vrlo sam kuriozan koji će se vrag u Dubrovniku dogoditi. Ja se još uvijek nadam da će "Oni"⁵⁹ u zadnji čas doći ad pedes. Što Vam se para od one batude u J.⁶⁰ da sam ja kriv razdoru u Dubrovniku! I ta je lijepa...

Općina je Cavtajska predložila Grudu, gdje su se uvijek držali svi politički i administrativni izbori, gdje ima udobnosti za birače, pomješće za izbor, oružnička postaja, brzojavni ured itd. — Pojedinci su zadnji čas pitali da se odluka preinači bez da su to prama gornjim okolnostim dovoljno motivirali.

Čitao sam o sastanku. Držim da će biti trudno zaključiti što god konkretna prama neizvjesnosti položaja.«

15.

Zadar, 6. VIII 1905.

Kako je u prethodnom pismu Čingriji zaboravio pridodati još jednu informaciju, Nardelli to ukratko čini sada.

»Zaboravio sam pisat Vam, da je Ministarstvo financija prihvatilo amošnji predlog te dozvolilo da se općini dubrovačkoj prodadu erarialna zemljišta na Posatu za 34.000 kr. i to bez dražbe.«

16.

Zadar, 12. IX 1905.

Nardelli izražava svoje žaljenje što je umro Ernest Katić. Informira o svojoj podršci Čingrijinoj molbi u vezi sa zemljištem u Posatu, kaže da ne zna kad će se sazvati Dalmatinski sabor i upozorava na krizu koju su izazvali Mađari.

⁵⁸ Čingrija je, kao predsjednik Hrvatske stranke, bio zamoljen od drniških pristaša te stranke »da posreduje u Drnišu između načelnika Skelina i protivnika stranke, vođene od braće Grubišić«. Putujući tamo »nenadno je obolio od groznice, te morao prekinuti putovanje«, vrativši se iz Splita u Dubrovnik (»Crvena Hrvatska«, br. 32, Dubrovnik 1905, 3).

⁵⁹ Tj. popovi i druge aktivnije pristaše Čiste stranke prava u Dubrovniku.

⁶⁰ Splitski list »Jedinstvo«.

»Pošto držim da će te se bit vratili u Dubrovnik, evo me da Vam odgovorim na Vaše pismo dne 27 p. m.

Drago mi je da su se stvari tamo prilično uredile premda *sile* koje se nalaze u vijeću osim trojice-četvorice vrlo su slabe. Eto sa smrću jednog Ernesta⁶¹ gubite također dobrog druga u upravi općine. Ko bi bio reko da će tako brzo svršit. Nema 15 dana da mi je govorio da se čuti snažan za radnju, kao mladić.

Glede Posata ja ću drage volje, u svojstvu predsjednika pokr. rav. financija, vrlo rado poduprijeti Vašu molbu.

Ništa se *pozitivna* zna o sazovu sabora. Sva se politika vrti oko magjarske krize. Po svoj prilici Sabor će se sazvati oko polovine Oktobra.«

17.

Zadar, 7. X 1905.

Nardelli informira Čingriju da je imao priliku da preporučiti potrebu izgradnje nove gimnazijske zgrade u Dubrovniku i da je naišao na potrebnu naklonost, te da će u Dubrovnik biti upućen i ministarski tajnik na neposredni uvidaj.

»Ovijeh dana sam imao prigode da što bolje preporučim i dokažem neobhodnu potrebu da se u Dubrovniku gradi nova gimnazija odma iza kako bude dovršena realka u Spljetu (koja će se početi graditi početkom dođduće godine), te sam našao dosta naklonosti.

Ministarstvo šalje tamo ovijeh dana ministerijalnog tajnika dra Getza, koji je dodjeljen dotičnom odjelu, da se na lice mjesta o svemu lično informira.

Dr Getz, premda ima nešto komičnu vanjštinu, ipak je vrlo inteligentan i radišan činovnik, te Vas za to molim, da u interesu same stvari, pošto će od njegova izvješća mnogo zavisiti, mu budete pri ruci.

Ja sam ovgje rekao da stalno držim da kad bi Vlada imala namjeru graditi novu gimnaziju, da bi općina dubrovačka stavila na besplatno raspoloženje Tabor. — Sa svijem tim nova moderna zgrada za gimnaziju došla bi po prilici 320.000 kr.«

18.

Zadar, 25. U 1906.

Nardelli govori o nekim problemima u vezi s daljim radom tiskare De Giullija. Navješćuje i svoj eventualni dolazak u Dubrovnik.

»Kako će te vigjeti iz uredovnog priobćenja, nije bilo moguće udovoljiti utoku tamošnje hrvatske štamparije i to obzirom na razloge istaknute u rješenju.

⁶¹ Ernest Katić — umro u Dubrovniku 9. IX 1905. Bio tada općinski vijećnik, a u prethodnom sastavu općinskog vijeća i prisjednik.

Osim toga ima okolnost da obrtni nadzornik i naš tehnički odio drže te radnje neophodno potrebite za sigurnost radnika.

Dr Degiulli pak bio je prethodno već izjavio da je spravan te sve radnje izvršiti.

Rebus sic stantibus nije mi bilo moguće kontentati Vas, što mi je puno žao. Možda se ovijeh dana tamo vidimo.«

19.

Beč, 2. X 1907.

Nardelli, koji je obolio, zahvaljuje se Čingriji na brizi i izvješćuje ga o stanju svog zdravlja u trenutku kad piše ovo pismo.

»Primio sam Vaše ljubezno pismo, te Vami i g. Melku najsrdačnije zahfaljujen na zauzimanju za moje zdravlje.⁶² Iznenada me spopada tako teška upala živaca (reumitis). Razni liječnici koje sam morao konsultirati kažu da će ću potpuno ozdraviti, ali da se hoće vremena, uztrpljenja i mira. Oni pripisuju moju bolest prekomjernom pušenju. Bit će, ali ja držim da je najviše kriva blažena neurastenija, koja je se dan danas trudno može izliječiti u javnom životu, kada se hoće stvari ozbiljno uzimat.

Jako blagodarim na Vašim prijateljskim željama, te Vas skupa sa g. Melkom najsrdačnije pozdravljam.«

20.

Zadar, 11. X 1908.

Nardelli se osvrće na političku atmosferu u Dalmaciji. Izražava i nadu da će se napokon riješiti dalmatinsko jezično pitanje u korist hrvatskog jezika i ističe značenje takva rješenja.

»Činio sam se izvjestiti o poslu računarskog činovnika Brajevića, koji je i prije imao, amo, konflikata sa svojim starješinama. Bojazan da će biti podvrgnut disciplinarnoj istragi ili odušten iz službe, nije temeljita.

Stanje u ostaloj Dalmaciji slično je tamošnjem, samo malo gore. Niveau našeg javnog života uvijek pada na niže. Nemamo žalibože ljudi. Meni se pak čini, da će budućnost biti još gora. Pogledajte samo kakva nam je mladež! Možda da sam ja počeo starati, te sam postao "laudator temporis acti", ali mi se sve nešto čini, premda još ne spadam megju najstarije, da je prije bilo bolje.

⁶² O Nardellijevoj tadašnjoj bolesti i kasnijem toku njegova života zapisano je ukratko u povodu njegove smrti ovo: »1907. udarila ga je kap, pa usljed bolesti povlači se g. 1911. u penziju i vraća se u naše Trsteno, gdje za svoj starački odmor izgradi jednu od najkuskusnijih građevina na našem Primorju, koju je poslije rata uslijed svojih slabih ekonomskih prilika morao da proda zbog svojeg uzdržavanja. Tada se prenosi u Dubrovnik, gdje je ostao do smrti« («Dubrovački list», br. 48, Dubrovnik 1925, 2).

Jezično pitanje, ja ufam, da će se urediti na zadovoljstvo.⁶³ Svakako pripoznanje hrvatskog unutarnjeg jezika sa strane Vlade i talijana, in-
valvira izričito pripoznanje karaktera zemlje i prama ovome što je
dosad bilo u uredima, veliki je skok naprijed. Stečevina je po mom
mnenju tim viša, što je u zemlji odstranjena poraba njemačkog jezika,
koji samo ostaje za dopisivanje sa Bečom.

Ja imam sada *svakovrsnih* zabava.«

⁶³ Riješeno je iduće godine, 26. IV 1909. Nakon pregovora, u kojima su zastupali Dalmaciju Juraj Biankini, Vicko Ivčević i Dušan Baljak, sedam austrijskih ministara potpisali su naredbu, na osnovi koje se, počev od 1. I 1912, definitivno uvodi hrvatski jezik u sve civilne urede Dalmacije (*Pokrajinski list zakona i naredaba za kraljevinu Dalmaciju*, br. VIII, Zadar 1909, 21).

NARDELLI'S LETTERS TO PERO ČINGRIJA

S u m m a r y

Niko Nardelli was in touch by way of correspondence with Pero Čingrija from 1903 until 1908. As a court councillor in the Dalmatian Regency at Zadar, Nardelli was appointed — after the political collapse and recall of Regent E. Handel — Regent of Dalmatia as the first (and last) man from home to be entrusted with this position. This occurred during the time the said exchange of letters was taking place. It is not without interest to consider the manner in which Nardelli, who enjoyed the confidence of the Vienna regime (for Dalmatia in this time was under the Austrian rule), viewed the reasons for this high appointment. Likewise, it is noteworthy in what manner he viewed the various political events in Dalmatia and outside Dalmatia in his time.

Being a Dubrovnik man by birth, N. Nardelli took a lively interest also as the Regent of Dalmatia in the needs of his native city, endeavouring to the best of his ability to give support to the actualization of the City's interests. This, among other things, constitutes the main contents of Nardelli's letters to Pero Čingrija.

In this time, Pero Čingrija was the most prominent personality of Croatian politics in Dalmatia. In his native city of Dubrovnik he was Lord Mayor, while within Dalmatian frameworks he was also the first and foremost personality: President of the largest political organization — the Croatian Party, which enjoyed a majority in Dalmatian Parliament (at Zadar), so that simultaneously he was President of its Club of deputies in the same Parliament.

While Nardelli served the ruling regime, Čingrija was its opponent. They were mutually connected solely by their love for the same city, for both of them hailed from Dubrovnik.